

oorlog. Het betreft de ervaring die Enzensberger aan den lijve heeft onderhouden: het moeten wegvlugten uit de eigen vertrouwde huizen en het noodgedwongen wegduiken in een schuilkelder, verlamd en gespannen wachtend op de dingen die komen gaan. Over die ervaring schrijft Mattijs van de Port: "De oorlog zegt: niets is wat het lijkt te zijn. Maar de oorlog zegt ook: ik ben de werkelijkheid, ik ben de vaste grond onder jullie voeten, de zekerheid onder alle onzekerheden."

In een oorlogssituatie is niets meer zeker. Een toevallige passant kan een sluipschutter zijn. Het familiehuis moet ontvolkt worden. Het voetbalveld dient als begraafplaats. Alles is anders geworden. Elke zekerheid staat plotse-ling op losse schroeven.

De Balkan is een gebied dat veelvuldig geteisterd is door oorlogen; "twee oorlogen per generatie", constateerde een Servische boerin somber en gelaten. Het meemaken van een oorlog kan een traumatische ervaring zijn. Een oorlog is in vele mensenlevens een soort kern waar alle andere ervaringen en gebeurtenissen van afgeleid zijn. Oorlog kleurt de blik op het leven. Het vertrouwen in de menselijke beschaving is beschadigd en in veel gevallen komt dat nooit meer helemaal goed.

LEUGEN

In het gewone dagelijks leven klampen we ons vast aan waarden en idealen: dat het goed is om aan de toekomst te denken, een opleiding te volgen en een fatsoenlijk beroep uit te oefenen; dat het mogelijk is dat mensen op een harmonieuze manier met elkaar samenleven; dat conflicten op een vreedzame wijze kunnen worden beslecht. Maar degene die ooit een oorlog heeft meegemaakt realiseert zich dat de menselijke beschaving breekbaar is; van de ene dag op de andere kan alles worden weggevaagd.

Die angst spreekt ook uit het essay van Enzensberger. Hij doet evenwel

nog een poging zijn angsten te bezweren: laten we alsjeblieft niet terugkeren tot een soort oerstaat waarin de oorlog van allen tegen allen heerst. Maar er is ook een ander soort houding mogelijk. Een houding die Van de Port beschrijft als "de oorlog zegt ook: ik ben de werkelijkheid". In de werkelijkheid van de oorlog kun je zien hoe weinig een mensenleven voorstelt, hoe een lichaam van het ene moment op het andere uit elkaar kan spatten. Die meest fundamentele ervaring is er een van agressie, van wreedheid en vernietiging.

Zo'n ervaring kan leiden tot een bepaald soort mentaliteit: 'zo is het dus; op die manier zit de wereld in elkaar'. De slimme burger laat zich niet in de luren leggen door allerlei praatjes over het vreedzaam samenleven der naties. Hij kent de beschavingsidealen, hij deelt ze bovendien tot op zekere hoogte, maar hij kijkt er ook dwars doorheen.

Beschavingsidealen zijn mooi voor zonnige dagen, maar als het onweer losbarst heb je er niets aan. Met idealen en humanitaire waarden houdt een mens zich niet in leven. Het zijn slappe kletspraatjes van wereldvreemde idealisten. Een scherpzinnig realist weet beter. Die laat zich, gelouterd door de hardheid van het bestaan, geen rad voor ogen draaien.

Zelfs het Servisch nationalisme is in wezen zo'n mooi, verheven ideaal; niet iets om echt in te geloven. Het is vooral een voertuig voor destructieve verlangens. De vernietiging van cultuurmonumenten en de schending van bestanden is als het ware het demonstratief geleverde bewijs dat die beschavingspraatjes weinig voorstellen; een brutale klap in het gezicht van een keurige meneer alleen om te laten zien wat er vervolgens van zijn keurigheid overblijft.

De beschaving is een leugen. Het geweld is de waarheid van het menselijk leven. Die les van het menselijk bestaan, zegt het illusieloze realisme,

moet een mens onder ogen zien en - daar komt het op neer - eigenlijk ook accepteren. Wat is immers de zin van het je verzetten tegen de waarheid, hoe gruwelijk die ook zijn mag? Het is zinloos het onvermijdelijke te bestrijden. Het is deze houding die tot fatalisme en medeplichtigheid leidt. Een kenmerkende uitspraak voor deze vorm van realisme ving Mattijs van de Port vaak op in de overgangsfase van vrede naar oorlog: "Laat die oorlog in godsnaam komen."

Als je alle kledingstukken van de beschaving kapot scheurt, houd je naakte agressie over. Die stelling omtrent de kern van het menselijk bestaan, is zelf ook weer een vrijbrief voor ongebreidelde agressie. De geweldpleger is in die zin - al zal hij het zelf nooit zo uitdrukken - bijna een soort waarheidszoeker; door een Turks pension in brand te steken, handelt hij niet 'onnatuurlijk'. Als de mens toch niets meer dan een schietschijf is, doet hij niets anders dan die waarheid een handje helpen.

Vanwege deze logica is de paniek van Enzensberger over de uitslaande brand van de burgeroorlog, ook zo begrijpelijk. Het redeloze en politiek zinloze geweld kan overslaan op anderen: steeds meer mensen voor wie geweld ongewild de kern van het bestaan vormt; steeds meer mensen die een fundamenteel wantrouwen zullen koesteren jegens alle beschavingsidealen. Vermoedelijk hebben de mensen die denken dat het in het leven uiteindelijk alleen maar draait om geweld en het recht van de sterkste, geen gelijk. Het vervelende is, dat ze wel gelijk kunnen krijgen.

Naar aanleiding van: Hans Magnus Enzensberger, *Oog in oog met de burgeroorlog*, De Bezige Bij, 1994, en: Mattijs van de Port, *Het einde van de wereld: beschaving, redeloosheid en zigeunercafés in Servië*, Babylon-De Geus, 1994.